

- ²⁹ Там само. – С.45.
- ³⁰ Там само. – С.61.
- ³¹ Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. – С.V–VIII.
- ³² Історія Академії наук України: 1918–1923: Документи і матеріали. – С.145.
- ³³ Там само. – С.142–143; ЦДАВОВУ. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.135. – Арк.7–7 зв.
- ³⁴ ЦДАВОВУ. – Ф.2210. – Оп.1. – Спр.136. – Арк.2–2 зв.
- ³⁵ Там само. – Арк.1–1 зв.
- ³⁶ Там само. – Арк.3–3 зв.
- ³⁷ Там само. – Арк.7–7 зв.
- ³⁸ Там само. – Арк.8–8 зв.
- ³⁹ Там само. – Ф.1064. – Оп.2. – Спр.1. – Арк.90; Державний вістник. – 1918. – №30. – 4 серпня.
- ⁴⁰ ІР НБУВ. – Ф.40. – Спр.1346. – Арк.27.
- ⁴¹ Історія Академії наук України: 1918–1923: Документи і матеріали. – С.149, 151, 153, 161; До Ради Міністрів Української Держави од міністра народної освіти та мистецтв пояснююча записка до законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. – К., 1918.
- ⁴² ЦДАВОВУ. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.135. – Арк.51; Державний вістник. – 1918. – №73. – 22 листопада.
- ⁴³ ЦДАВОВУ. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.135. – Арк.19–21; Державний вістник. – 1918. – №73. – 22 листопада.
- ⁴⁴ Історія Академії наук України: 1918–1923: Документи і матеріали. – С.146–147.
- ⁴⁵ Там само. – С.166–167.
- ⁴⁶ Там само. – С.185.
- ⁴⁷ Там само. – С.187.
- ⁴⁸ Там само. – С.167–178; Державний вістник. – 1918. – №75. – 26 листопада.
- ⁴⁹ ІР НБУВ. – Ф.40. – Спр.44; Перший піврік існування Української академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. – К., 1919. – С.31.
- ⁵⁰ Історія Академії наук України: 1918–1923: Документи і матеріали. – С.219.
- ⁵¹ ІР НБУВ. – Ф.Х. – Спр.14831. – Арк.10.

The author is trying to find out which role hetman Pavlo Skoropads'kyi performed in the case of foundation of Ukrainian Academy of Sciences and the causes that led to diminishing of the part of Ukrainian state's head in «academic process». The article analyzes Pavlo Skoropads'kyi's self-assessment, Mykola Vasylenko's and Volodymyr Vernads'kyi's invectives as to his role in foundation of UAS, and official documents and public acts of 1918. The author of the article comes to the conclusion that P.Skoropads'kyi has to be enlisted to the circle of founders of UAS.

С.В.Набок*

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ПРОСТОРУ

У статті розглянуто роль Української академії наук у процесі формування національного наукового простору у період 1920-х рр. Автор аналізує структурні особливості цієї установи, що дозволили за короткий період об'єднати навколо академії значну частину наукової спільноти країни.

Діяльності Української академії наук (УАН) присвячена значна та різнопланова література. Проте, віддаючи належне досягненням академії у сфері проду-

* Набок Світлана Валеріївна – мол. наук. співроб. Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України.

кування наукового знання та розвитку української культури, дослідники практично не приділяють уваги аналізу історії становлення академії в контексті соціальної історії науки.

Цей напрямок переважно репрезентовано аналізом зовнішніх впливів на розвиток структури академії, дослідженням взаємостосунків наукової установи і влади, а його виклад традиційно «набуває характеру політичного», як його окреслила Н.Полонська-Василенко¹. Виглядає, що такий підхід, попри критику багатьма сучасними дослідниками студій його основоположниця, став класичним у працях з історії української науки. Він знайшов своє відображення у виданнях усіх типів, включно з навчальними посібниками. Так, Валентин Онопрієнко у праці «Історія української науки XIX–XX століття»² питанню організаційної структури науки (зокрема й академії) у 1920–1930 рр. присвячує окремий параграф у розділі «Українська наука між світовими війнами», де здійснює ґрунтовний аналіз реорганізаційних процесів у зазначений період. Проте і він основну увагу зосередив на впливі владних структур на розвиток організаційних форм, на процесі «централізації науки» – творенні загальносоюзного наукового простору та залученні до нього, в тому числі й академічної, науки України.

Врахування суспільно-політичного контексту, впливу влади на розвиток академічної науки у здійсненні аналізу діяльності академії є, безперечно, надзвичайно важливими. Саме такий підхід дозволяє визначити місце академії у більш широкому контексті загальної історії України, простежити елементи впливу влади на формування загальносоюзного наукового простору. Проте превальювання такого підходу в сучасних працях з історії академічної науки України періоду 1920-х років унеможливорює відповідь на низку інших, не менш важливих, питань. Зокрема, поза межами дослідження лишається визначення ролі академії у формуванні українського наукового простору, її місця у цьому просторі. Такий підхід унеможливорює і відповідь на більш загальне питання: чи існував взагалі той український науковий простір у період 1920-х років?

Таким чином, поза контекстом розгляду опиняються надзвичайно важливі, на думку авторки, питання: вплив академії на формування структури української науки, аналіз організаційної структури науки в контексті українського наукового простору, що його епіцентром (і за сутністю і за статутом) була Українська академія наук.

Гіпотеза авторки полягає у тому, що УАН у період 1920-х років не лише сприяла визнанню української науки світовою спільнотою та слугувала збереженню і розвитку національної культури, але й формувала (і досить успішно) український науковий простір: академія об'єднала значну частину українського наукового співтовариства, зосередивши увагу наукової спільноти на «україноцентричних» дослідних напрямках.

«Україноцентричність» академії практично не викликає сумнівів у дослідників, зокрема в авторського колективу «Історії Академії наук України» 1994 р. видання. Попри те, що його автори вважають основою розбіжностей у концепціях академії В.Вернадського та М.Грушевського саме наполягання останнього на творенні «академії українознавства»³, при розгляді процесу роботи Комісії із заснування академії зазначають: «Було відхилено думку про спеціалізований українознавчий відділ, оскільки діяльність усіх відділів полагатиме у дослідженні України, або буде з ним пов'язана»⁴. Та цей погляд на академію не був єдиним із побутуючих у суспільстві на початку 1920-х років. Відгомін тих звинувачень, що лунали на адресу академії, знаходимо у «Звідомленні про діяльність Української академії наук у Києві до 1 січня 1920 року»⁵: «Бо нема де правди сховати: і доводилось, і доводиться од певної частини українців, та й од деяких росіян, чути, що, мовляв, «Українська академія наук»

це тільки вивіска, а всередині йде руська робота, бо «української культури нет» – кажуть злісні росіяни, бо «орударі т.зв. Української академії наук обрусителі» – кажуть незадоволені українці»⁶. Мабуть, досить часто доводилося чути, а то й читати подібні закиди науковій спільноті установи – їх кількість була досить значною, щоб А.Кримський відповідав на них на сторінках «Звідомлення». Тож не зайвим буде поцікавитися, наскільки вдалою була реалізація закладеної при заснуванні «україноцентричності» академії в її практичній діяльності.

На нашу думку, визначати «українськість» академії за її соціальним складом було б помилкою. У цьому випадку більше йдеться про аналіз напрямів її діяльності. Проаналізувавши її структуру, видається можливим зробити висновок, що основні вектори зацікавлень у ній закладені.

Близько третини установ академії, що існували у період 1920-х років, уже у назві містили відповідні маркери, які позначали напрям дослідної діяльності, чи то як загальноукраїнський (зокрема, Всеукраїнський археологічний комітет), чи то як спрямований на вивчення України (Постійна комісія для виучування природних багатств України⁷ або Комісія порайонного дослідження України⁸). У більшості ці установи репрезентували Історично-філологічний відділ та установи при Спільному зібранні. Серед них наявні лише по дві від установ Фізико-математичного та Соціально-економічного відділів. Проте, серед установ, що у назвах не містили відповідних маркерів, близько двох третин у своїй діяльності, були орієнтовані на проблеми так чи інакше пов'язані з територією чи людністю України – від Демографічного інституту⁹ до Акліматизаційного саду.

Якщо ж спробувати простежити динаміку реформування установ, наявну у період 1920-х років, особливо першої його половини, то досить чітко проявиться тенденція: окремі дрібні установи, утворені навіть при різних відділах, тяжіють до об'єднання в установи більші, що мають загальноукраїнський – дослідний чи адміністративний характер¹⁰.

Підтвердженням «україноцентричної» діяльності академії та набуття нею функцій формоутворювача національного наукового простору, на нашу думку, слід вважати й зауважене багатьма дослідниками значне розширення меж українознавства у період 1920-х років. У 1930-х роках Д.Дорошенко, висвітлюючи розвиток українознавства у ХІХ – на початку ХХ ст., окреслює його таким чином: «Дослідження української історії, етнографії, мови, письменства – те, що ми зовемо українознавством»¹¹. Саме цими межами й визначаються основні напрями його дослідження, за винятком 1920-х років. Оглядаючи цей період, Д.Дорошенко не лише констатує: «Українські вчені об'єдналися біля академії і за короткий час розвинули широку діяльність, яка становить одну з найближчих сторінок в історії української культурної праці»¹². Безпосередньо після цього автор подає короткий огляд діяльності усіх трьох відділів академії, включаючи і Фізико-математичний, відзначаючи його «дуже цінний вклад у дослідження української природи: географії, геології, ботаніки, зоології, нарешті – антропології та етнографії»¹³. Із часу написання Д.Дорошенком цитованої праці минуло ледь не століття, проте погляди на цей період у розвитку українознавства не зазнали принципових трансформацій.

Важливим аспектом в аналізі становлення українського наукового простору та ролі УАН у його формуванні є кількісні дані щодо науковців, які були прямо чи опосередковано у своїй діяльності пов'язані з академією. Насамперед звернемося до тих, які були пов'язані з цією установою безпосередньо, як штатні чи позаштатні співробітники академічних установ. «Звідомлення», присвячене діяльності академії у період до 1 січня 1920 р., зокрема наводить кількість співробітників академії, котрі брали участь у її діяльності постійно, перебуваючи у Києві: «Коли перед приходом денікінської «добр'армії» число співробітників

академії досягало цифри у 1 тис., то після її одходу виявилось, що ця цифра зменшилась аж у два рази»¹⁴. Отже, звіт про діяльність наукової установи твердить – лише протягом одного року і лише у Києві академія об'єднала у своїй діяльності від 500 до 1000 осіб. Та цей звіт не є поодиноким у твердженні, що кількість співробітників, яких на початку своєї діяльності об'єднувала академія, слід лічити на сотні: «На початок 1921 року, за штатним розкладом, в академії нараховувалося 1004 штатних одиниці», – твердять автори опублікованої у 2000 р. праці з історії академії С.Кульчицький, Ю.Павленко, С.Руда, Ю.Храмов¹⁵. Наголосимо, в даному випадку мова йде не про загальну кількість працівників цієї установи, й про заплановану академією кількість штатних посад.

На тлі інших даних про кількість науковців усієї України ці цифри виглядають фантастичними. Зокрема, якщо врахувати дані, отримані Комісією «Наукові установи та наукові працівники СРСР» (працювала у складі академії наук СРСР), якій у результаті кількарічних досліджень вдалося виявити на території України 4186 наукових працівників¹⁶. Інша комісія, утворена Держпланом¹⁷, нарахувала в Україні 3300 осіб, які працюють у наукових установах та організаціях. Але ці джерела наводять дані по Україні на кінець 1920-х років. Тоді як кількісні дані щодо академії стосуються їх початку. Отже, загальна кількість науковців мала за цей період нехай не подвоїтися¹⁸, але дещо збільшитися¹⁹. Кількість запланованих академією штатних співробітників (а за рік до того засвідчена звітом загальна кількість співробітників) перебувають у діапазоні від чверті до третини всіх науковців України кінця 1920-х років.

Ці цифри виглядають ще більш вражаючими, якщо розглядати їх на тлі загальносоюзного співвідношення між загальною кількістю наукових кадрів СРСР та відсотком тих, які співпрацювали з Російською (яка у 1920-х роках набула статусу загальносоюзної) академією. Зокрема, Г.Хромов, характеризуючи становище Російської академії у передреволюційний час, наводить такі цифри: «У штаті академії тоді налічувалося 212 осіб, з них – 47 академіків, переважно досить немолодих. Останні цифри повчально порівняти із загальною кількістю вчених та викладачів державних вищих навчальних закладів, яких у передреволюційній Росії налічувалося близько 11 тисяч»²⁰. Слід зазначити, що у наведеному уривку мова йде про кількість штатного персоналу Російської академії у той період, коли Українська академія наук подекуди мала й того менше – згідно з першим затвердженим штатним розкладом, в академії було лише 140 штатних співробітників. Проте й у наступні періоди відсоток співробітників академії наук СРСР у загальній кількості науковців по країні не наблизився до співвідношення, що спостерігаємо в академічній науці України 1920-х років.

Продовжуючи огляд історії Російської академії наук, Г.Хромов зазначає, що й у 1930-х роках ця установа зосередила навколо себе лише незначну частину наукового потенціалу країни: «Повертаючись до 1930-х років, нагадаємо, що до нової системи АН СРСР тоді увійшло близько 80 наукових інститутів, в яких налічувалося близько 2000 наукових працівників. На 1941 рік ці цифри зросли, відповідно, до 150 і 4000. Не дивлячись на, здавалося б, чималий обсяг, академічна система становила лише незначну частину тодішньої радянської науки, в якій (включаючи вищі навчальні заклади) налічувалося 2400 установ зі 100 000 осіб основного персоналу. Відповідно, твердження, що подекуди зустрічаються, про вирішальну роль АН СРСР у формуванні науково-технічного потенціалу СРСР у роки Великої Вітчизняної війни і повоєнний відновлювальний період виглядають явним перебільшенням»²¹. Натомість становлення академії наук СРСР як впливового чинника у загальносоюзному науковому просторі дослідник відносить до періоду 1950-1970-х років.

Проте навіть вражаючи на тлі загальносоюзних даних кількість академічних співробітників УАН, що дає підстави твердити про значну роль Ук-

раїнської академії наук у формуванні науково-технічного потенціалу країни у період 1920-х років, далеко не повною мірою окреслює те коло науковців, які працювали у постійному взаємозв'язку з академією.

Усе вищенаведене стосувалося переважно установ академічних.

Однак, згідно зі статутом 1918 р., установи при академії розподілено на три категорії – 1) академічні, 2) у віданні академії та 3) такі, що мають зв'язок із нею. Форми взаємостосунків академії та установ, що не мали статусу академічних, зазнавали цілої низки трансформацій, і досі не досліджені в повному обсязі.

Установи, що перебували у відданні академії (інколи зустрічається формулювання «при академії»), мали власний бюджет і певну адміністративну незалежність від неї. Більшість із них утворилися на базі установ академічних, хоч серед них були і такі, що від заснування перебували на окремому бюджеті. Рівень зв'язку цих установ та їх співробітників з академією оцінюється по-різному. «Звідомлення» подають звіти частини таких установ у складі загального звіту академії (переважно у числі установ при Спільному зібранні), а до списків своїх співробітників включають і, зокрема, списки співробітників Всенародної бібліотеки – однієї з установ, що мала власний бюджет. Водночас звіти Фізично-географічного інституту з Метеорологічною обсерваторією після набуття окремого бюджету у «Звідомленнях» шукати не варто.

Знаходимо підтвердження розподілу на дві категорії установ «при академії» і у тексті «Звідомлення»²², підготовленого до 10-ї річниці діяльності академії, проте його так і не видано друком. Його автор зазначає, що цей розподіл базувався на різниці у формах зв'язку академії з установами: «Форми зв'язку з отими установами при ВУАН були такі: а) академія дає установі тільки найвище наукове керівництво, що не має офіційного характеру (Акліматизаційний сад, Метеорологічна обсерваторія, науково-дослідні катедри), – те, що на чолі цих установ стоять дійсні члени ВУАН, полегшує і активізує цей зв'язок; катедри такого керівництва фактично не мали; б) академія надсилає свого представника або представників до керівного колегіального органу установи, обирає директора установи і дає загальне наукове керівництво їй (Всенародня бібліотека України, Геологічний музей, Музей мистецтв)»²³.

Отже, окрім власне академічних комісій та інститутів, академія мала постійний вплив, здійснювала найвище чи загальне наукове керівництво діяльністю цілої низки установ всеукраїнського масштабу.

Академічний статут 1918 р. передбачав існування ще й установ, які перебували «у зв'язку з академією». Цей різновид установ був представлений різноманітними громадськими науковими об'єднаннями. До нього належали профільні наукові товариства всеукраїнського масштабу (вони розташовувались у Києві) та регіональні наукові товариства (переважно універсального типу) і місцеві краєзнавчі комісії, а також одне закордонне профільне наукове товариство. Отже, товариства, що функціонували при академії, не були однорідними у своїй масі. Це твердження ґрунтується на змісті «Звідомлень», що включали звіти одних товариств і не згадували про інші.

Зокрема у «Звідомленні» за 1926 рік, при висвітленні діяльності Історично-філологічного відділу зазначені, власне, установи відділу (академічні) та установи при відділі. Серед останніх у списку співробітників зазначено керівний склад профільних наукових товариств: Історично-літературного товариства (Київ), Історичного товариства Нестора Літописця (Київ), Товариства дослідників української історії письменства та мови (Ленінград) і Педагогічного товариства. Окрім цього, наведено список регіональних товариств при відділі у кількості 11 найменувань²⁴.

Отже, в основі розподілу чітко проявляється територіальна ознака – практично всі товариства, звіти та керівний склад яких відображені у текстах

«Звідомлень» (за винятком Ленінградського), мали загальноукраїнський характер, а територіально розташовувались у Києві. Вони мали постійні та безпосередні зв'язки з академією через персональний склад, а свої зібрання проводили в академічних стінах. Другим аспектом, що, на нашу думку, розподіляє товариства при академії на два різновиди є те, що всі зазначені у текстах «Звідомлень» товариства є галузевими. Водночас, не включені до цього переліку установи, є регіональними, або універсального чи краєзнавчого профілю, об'єднаннями.

Наявність певного розподілу серед товариств, які функціонували при академії, підтверджують і упорядники довідкового тому видання «Документів і матеріалів академії», які слідом за «Звідомленнями...» зазначають 7 товариств у складі відділів, водночас окремо подаючи список «Наукові товариства та краєзнавчі комісії при ВУАН», де наводять перелік наукових товариств, що не ввійшли до перелічених у складі відділів²⁵.

Частина профільних товариств спочатку створювалися при академії, інші – долучилися до неї вже маючи власну історію, як-от: Товариство Нестора Літописця. Регіональні товариства теж не у повному складі були новоутвореними при академії об'єднаннями. Частину з них УАН дістала у спадок від Українського наукового товариства, приєднаного до академії у 1921 р. Це товариство мало низку філій за межами Києва, які згодом стали окремими науковими товариствами, що працювали у постійному зв'язку з академією. Спадок вплинув і на назву – регіональні наукові товариства при академії часто іменували «філіями академії». Бурхливий розвиток регіональних товариств у період 1923–1926 рр. дав підстави Н.Полонській-Василенко твердити: «Порівнюючи розвиток академії за часи 1924-1929 років із попереднім етапом, треба констатувати, що значення її, як наукової установи колосально зросло. Вона вже мала зв'язки зо всіма культурними осередками України і багато філій»²⁶.

Створення товариств тривало і після піку їх утворення, що припав на 1923–1926 рр. Проте діяльність товариств утворених у 1928–1929 рр. сучасним дослідникам практично невідома. Із 1928 р. було припинено публікацію щорічних «Звідомлень» академії²⁷, а отже, зникло головне джерело систематичних даних про діяльність її установ, у тому числі наукових товариств. Так, зокрема, практично нічого невідомо про діяльність Бібліографічного товариства, яке було утворене при академії у 1928 р.²⁸

Як наслідок, загальну кількість організацій, які у 1920-х роках мали статус «установ, що мали зв'язок з академією» досі точно не встановлено. Текст уже цитованого тут «Звідомлення до 10-річчя академії», твердить про 20 наукових товариств при УАН. Ось як його автори описують взаємозв'язок академії з існуючими при ній науковими товариствами: «Досить широко почали практикувати організацію при академії наукових товариств у Києві і ще більше поза Києвом, (це, здебільшого, були переформовані філії Київського наукового товариства); усіх товариств при академії було двадцять, – небагато, звичайно, для УСРР з її чотирма великими вишівськими містами та розкинутою по цілій республіці сіткою вишів. Зв'язок академії з товариствами виявлявся в затвердженні статуту й президії товариства, в більш-менш регулярному надсиланні звітів; цілою їхньою роботою академія не керувала, але зв'язок з поодинокими академічними установами вони мали, безперечно, і тісніший»²⁹.

Щодо оцінки зусиль академії у встановленні зв'язку з існуючими та творенні нових товариств, наведеної вище, то слід враховувати, що цей зв'язок укладали вже у період «конструктивної критики академії», що розпочався з кінця 1928 р. Якщо ж порівнювати зазначену у цитованому тексті кількість наукових товариств при академії із загальною кількістю наукових товариств в Україні, наведеною у виданні Держплану «Наукові установи та організації УСРР», то

вийде, що академія зосередила навколо себе практично половину зазначених у цьому довідковому виданні наукових товариств³⁰.

Серед документів архівного фонду академії, що зберігається в Інституті рукопису, авторці вдалося виявити документ, який підтверджує існування у складі академії окремої комісії, що мала на меті розгляд та погодження статутів товариств, які мали намір здобути статус таких, що існують при академії³¹. Отже, академія вже від початку діяльності товариства – затвердження його статуту – впливала (бодай формально) на його організаційну структуру та напрями й основні вектори діяльності. У багатьох випадках неофіційне керівництво академією товариствами, огляд стану справ на місцях та координацію діяльності здійснювали співробітники, які, перебуваючи у відрядженнях за межами Києва, контактували і співпрацювали з регіональними товариствами³². Регіональні товариства подекуди були організаціями з досить великою кількістю членів, й інколи налічували у своїх лавах понад 100 осіб. За результатами своєї діяльності вони не лише звітували перед академією, але у багатьох випадках оприлюднювали і свої звіти на сторінках спеціалізованих видань, або публікували їх окремою брошурою³³.

Виняток із цієї досить чіткої системи координації наукової діяльності, зокрема розподілу наукових об'єднань при академії на профільні та регіональні, становить лише Товариство дослідників української історії, письменства і мови у Ленінграді (зустрічається також під назвою Наукове товариство прихильників української історії, письменства та мови в Петрограді). Це єдине профільне товариство, що було організоване і працювало поза межами не лише Києва, а й України. Проте у ранжуванні товариств, відображеному у «Звідомленнях», воно посідає місце, рівноправне з всеукраїнськими (переважно розташованими у Києві) товариствами. Загалом, цей приклад творення установ поза межами країни у практиці академічної науки ХХ ст. не є поодиноким. Так, закордонні установи у своєму складі містила, наприклад, Польська академія, яка мала філію в Парижі³⁴. У даному випадку слід враховувати той факт, що очолював Ленінградське товариство академік В.Перетц. Він не лише обіймав кафедру в академії, але й підтримував з нею, навіть перебуваючи за межами Києва, постійні наукові зв'язки, про що свідчить як епістолярна спадщина науковця, так і бібліографія його праць, опублікованих академією.

Загалом огляд міжнародних контактів академії виходить за межі цього дослідження. Зазначу лишень, що, поза сумнівом, такі контакти були, і досить широко розвинутими. Як офіційні – звіти про відрядження співробітників за кордон, листування про обмін виданнями та налагодження співпраці з іноземними установами – відбиті у документах академії, значна частина яких вже опублікована³⁵. Крім того, контакти з іноземними установами й закордонними вченими підтримувалися членами академії і приватно. Підтвердженням цього є масив епістолярних джерел – це і листування «непременного» з «неодмінним», як напівжартома іменував листування з А.Кримським його колега з Російської академії наук С.Ольденбург³⁶, і листування з академією її закордонних співробітників-кореспондентів.

Отже, Українська академія наук досить успішно формувала український науковий простір, поступово набуваючи статусу легітимного та загальноновизнаного (як всередині країни, так і за її межами) центру української науки. Переформатування назви, хоч і нав'язане академії згори – з Української академії наук у Києві (місцевого наукового осередку, що представляє науку певної етнічної спільноти, хоч би й як вищий науковий орган держави) на Всеукраїнську академію наук (загальнонаціональну установу, що не лише репрезентувала, але й зосереджувала на рівні управлінських та наукових зв'язків навколо себе наукову спільноту країни) загалом мало всі підстави. Вже з початку 1920-х років ака-

демія починає послуговуватися цією назвою, хоч, як відомо, і не приймає статусу, нав'язаного їй владою одночасно зі зміною назви.

¹ Полонська-Василенко Н. Українська академія наук. Нарис історії. – К., 1993. – Ч.1. – С. 5.

² Онопрієнко В. Історія української науки XIX–XX ст.: Навч. посібник. – К., 1998. – 304 с.

³ Історія Академії наук України (1918–1993) / Під ред. Б.Є.Патона. – К., 1994. – С.14.

⁴ Там само. – С.16.

⁵ Звідомлення про діяльність Української академії наук у Києві до 1 січня 1920 р. – К., 1920. – 95с.

⁶ Цит. за: Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. – К., 1993. – С.223.

⁷ Яременко Л. Науково-інформаційний бюлетень «Продукційні сили України» як джерело з наукової діяльності Комісії ВУАН для вивчення продукційних сил України // Наукові праці Національної бібліотеки імені В.І.Вернадського. – №10. – К., 2003. – С.247–258.

⁸ Папакіна Т. Документальна спадщина комісії порайонного дослідження України Всеукраїнської академії наук (1924–1932) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – №7. – 2001. – С.232–240.

⁹ Мельник О. Демографічна школа ВУАН: обірваний поступ // Київ і кияни. – Вип.3. – К., 2003. – С.184–194.

¹⁰ Аналіз та підрахунки здійснено авторкою на основі списку установ академії, вміщеному у виданні: Історія Національної академії наук України. 1918–1933. Науково-довідковий апарат. – К., 2002. – 448 с.

¹¹ Дорошенко Д. Розвиток науки українознавства у XIX – на початку XX ст. та її досягнення // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича/ Упор. С.Ульяновська. – К., 1993. – С.26.

¹² Там само. – С.36.

¹³ Там само. – С.37.

¹⁴ Цит. за: Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. – С.222.

¹⁵ Кульчицький С., Павленко Ю., Руда С., Храмов Ю. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918–1998. – К., 2000. – С.152.

¹⁶ Наука и научные работники СССР. – Ч. VI: Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – Ленинград, 1928. – С.748.

¹⁷ Наукові установи та організації УСРР. – Х., 1930. – С.5.

¹⁸ У XX ст. для окремого наукового простору, за умови нормального розвитку, вважається нормою подвоєння кількості науковців кожні 10–15 років. Детальніше про це див.: Добров Г.М. Наука о науке. – К., 1989. – С.114.

¹⁹ Джерела того часу не містять порівняльних даних про смертність серед науковців, тому імовірне збільшення їх загальної чисельності за період 1920-х років лишається не більше ніж логічним припущенням.

²⁰ Храмов Г. Российская академия наук: история, мифы и реальность // Отечественные записки. – №7 (7) (2002) (<http://www.strana-oz.ru/?numid=8&article=394>).

²¹ Там же.

²² Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – Ф.Х. – Спр.14831. – Арк.69.

²³ Там само. – Арк. 34.

²⁴ Звідомлення Української академії наук у Києві за 1926 р. – К., 1927. – С.101–109.

²⁵ Історія Національної академії наук України. 1929–1933. Документи і матеріали. – С.542.

²⁶ Полонська-Василенко Н. Указ. праця. – С.96.

²⁷ Коротке звідомлення про діяльність установ ВУАН за 1928 рік // Вісті ВУАН. – 1929. – № 3–4.

²⁸ Набок С. Ярослав Стешенко: життєвий шлях і творчий доробок // Історичний журнал. – 2008. – №2. – С.95–103.

- ²⁹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – Ф.10. – Спр.14831. – Арк.33.
- ³⁰ Наукові установи та організації УСРР. – С.11-31.
- ³¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – Ф.Х. – Спр.1266. – Арк.1.
- ³² Історія Академії наук України. 1918-1923: Документи і матеріали. – С.248.
- ³³ Див., напр.: Записки Шепетівського наукового при Українській академії наук товариства. – Шепетівка, 1929. – 128 с.; Звідомлення Товариства дослідників української історії, письменства та мови у Ленінграді за перше п'ятиріччя (1922-1926). – К., 1927. – 21 с.
- ³⁴ Polska Akademia Umiejętności – Z przeszłości // <http://pau.krakow.pl/index.php/2007022342/Z-przeszosci.html>
- ³⁵ Див. Історія Академії наук України. 1924-1928: Документи і матеріали. – К., 1998. – С.131, 305.
- ³⁶ Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890-1941 рр.). – К., 2005. – Т.2. – С.35.

The article considers the role of Ukrainian Academy of sciences in the process of forming of Ukrainian research areas during 1920s. The author analyses the structural features of scientific establishment which allowed in a short period to unite a considerable part of scientific association of the country around Academy.

Г.А.Вербиленко*

КОМІСІЇ ПОРАЙОННОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПРИ ВУАН: СТВОРЕННЯ, ФУНКЦІЇ, АРХІВ

Стаття присвячена висвітленню діяльності комісій порайонного дослідження історії України, які були створені М.Грушевським для вивчення історії України в регіональному розрізі. Автор аналізує здійснену комісіями широкую програму історико-географічних, краєзнавчих і мистецтвознавчих досліджень, подає детальну характеристику їх архівної спадщини.

У сучасних умовах подальшої глобалізації і інтеграції суспільства, як це не парадоксально, усе активнішими стають прояви регіоналізації і локалізації.

Дискусії щодо проведення адміністративно-територіальної реформи, внесення змін до законодавства, які стосуються розширення повноважень органів місцевого самоврядування, затверджена урядом програма розвитку регіонів – є підтвердженням того, що сьогодні питання регіональної політики – одні з пріоритетних у системі державного управління. Таким чином, виникає потреба в дослідженні регіонів, що історично склалися. Це, насамперед, усвідомлення і вивчення особливостей їх територій, виробництва, побуту, культури та самосвідомості населення.

Серед розмаїття історичних досліджень важливе місце посідають праці історико-географічного характеру, що висвітлюють минуле окремих просторових об'єктів. Саме до цього жанру належать регіональні історичні студії.

В українській історіографії напрямок регіональної історії був розвинений ще у монографічних дослідженнях М.Максимовича, М.Закревського, С.Голубева, В.Антоновича, хоча слід зауважити, що здебільшого вони мали суто спеціальний характер.

* Вербиленко Галина Анатоліївна – мол. наук. співроб. відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАНУ.